

Na Nagodetovem procesu leta 1947so sodili namišljenim vohunom. S tem so hoteli zastrašiti »buržoazno opozicijo«.

Nagodetov proces leta 1947

Bogdan Sajovic, foto: Božo Štajer / hrani Muzej novejše zgodovine Slovenije

Nagodetov proces iz leta 1947 je imel nalogo zastrašiti vso meščansko opozicijo, kolikor je je še ostalo. Javni proces v Ljubljani v stalinističnem slogu je temeljil na izmišljenem vohunjenju za zahodne države

Slovenski komunisti so v letu 1947 pripravili nov javni proces, na katerem so skušali zastrašiti »buržoazno opozicijo«, kolikor je je sploh še ostalo. Zato so v najvišjih organih komunistične oblasti v Sloveniji začeli pripravljati smernice, po katerih naj bi proces vodili. Poleg tega naj bi bil nameravani proces tudi eden iz niza ukrepov, naperjenih proti »zahodnim imperialistom«, ukrepov, s katerimi so skušali slovenski komunisti pokazati svojo privrženost svetovni partiji in njenemu velikemu vodji v Moskvi. Odnosi med slovenskimi (jugoslovanskimi) komunisti in njihovimi nekdanjimi zahodnimi zavezniki so se začeli po letu 1945 močno krhati. Zahodnim zaveznikom, predvsem Američanom, je postalo jasno, da se komunisti ne bodo držali prav nobenega dogovora. Še več, nad ozemljem Slovenije so sestrelili več zavezniških letal na poti

med Italijo in Nemčijo oziroma Avstrijo, med njimi tudi potniško letalo redne linije. Komunisti so se sicer razkričali o vohunjenju, kar je bila posebna neumnost, kajti zavezniški piloti so med vojno leteli prek tega ozemlja in so ga dobro poznali. Še več, med vojno so izdelali v Britaniji natančne zemljevide Balkana, ki so jih po vojni ponatisnili tudi Jugoslovani. Šlo je torej za čisto namerno zaostrovanje odnosov, vilificiranje zahodnih držav, še posebno Združenih držav Amerike, po drugi strani pa so komunisti pričakovali, da jim bodo prav ti zlobni imperialisti pomagali s hrano, surovinami, materialom in po možnosti še zastonj. Potem ko so precej dobili dejansko zastonj, so se še pritiževali, da bi morali dobiti več. V bistvu so se slovenski komunisti tedaj obnašali tako, kot se njihovi ideološki nasledniki obnašajo še danes – zlivajo žolč na države zahodnih demokracij, hkrati pa od njih pričakujejo pomoč in kredite. Ker pa je treba kredite vračati, se pritožujejo.

Poskus opozicije partiji

Javni proces, ki so ga načrtovali komunistični voditelji v letu 1947, je dobil ime Nagodetov proces po prvem obtoženem Črtomirju Nagodetu. Šlo je za skupino »sredincev«, ljudi, ki se med vojno niso povezali z nemškim ali italijanskim okupatorjem, ampak so sodelovali v odporu, tudi v povezavi s komunisti. Šlo je za intelektualce deloma iz liberalnega tabora, deloma iz raznih drugih sredinskih političnih organizacij. Med njimi so bili tudi komunistični disidenti, kot je bila recimo Angela Vode, se pravi ljudje z levičarskim političnim prepričanjem, ki pa niso bili na »liniji partije«. Nekateri med njimi so bili deloma politično aktivni že v predvojnih letih in nekateri med njimi – Nagode, Ljubo Sirc, Boris Furlan – so skušali s političnimi somišljeniki v Zagrebu in Beogradu organizirati politično opozicijo komunističnemu režimu. To sicer po črki zakona ni bilo prepovedano ali kaznivo, v praksi pa ... In da bi komunisti zadostili še eni liniji, po kateri naj bi sojenje vodili, so imeli nekateri iz tega kroga tudi stike s tujci. Glede na to, da je šlo za intelektualce, so imeli še predvojne zveze v tujini, navadno sicer osebne oziroma stanovske, redkeje politične, bili so tudi v stiku z nekaterimi tujci, ki so živeli v Jugoslaviji; v tem sta bila med prvimi oče in sin Franjo in Ljubo Sirc. Prvi je imel kot predvojni tovarnar položaj na ministrstvu za industrijo in je sodeloval v pogovorih s tujci glede dobav surovin in strojev za jugoslovansko industrijo, Ljubo Sirc, ki je bil prevajalec v tiskovnem uradu, pa je bil v stalnih stikih z nekaterimi tujci, ki so živeli v Sloveniji, med drugim z britanskim konzulom v Ljubljani. Ti stiki s tujci so bili potem osnova za domnevno »vohunsko dejavnost« obtoženih.

Po prvih predpripravah in smernicah, ki so jih dobili preiskovalci in tožilci, so v prvi polovici leta 1947 stekle aretacije. Aretiranih je bilo 32 oseb. Na Nagodetovm procesu se jih je znašlo štirinajst, vendar pa večine drugih niso kar izpustili. Ostali so tako rekoč na »zalogi« za nekatere druge procese, morda malo manj odmevne, a kljub temu smrtonosne. In tudi tisti redki, ki so jih izpustili, so prišli na vrsto kasneje. Ruski disident in žrtev stalinističnega terorja Aleksander Solženicin je to komunistično prakso poimenoval »pasjansa«. Tajna policija meša karte (kartoteke); nekatere takoj uporabi, druge ostanejo na mizi, nekaj pa jih položi nazaj na kupček in spet premeša. A vendar na koncu pridejo vse na vrsto.

> Organiziranje opozicije v komunistični Jugoslaviji po črki zakona sicer ni bilo kaznivo, v praksi pa ...

Prvi obtoženi na procesu je bil torej gradbeni inženir Črtomir Nagode. Ljubo Sirc, Svatopluk Zupan in Vid Lajovic so bili pravniki, Leon Kavčnik in Boris Furlan sta bila univerzitetna profesorja (Furlan celo dekan pravne fakultete). Učitelji oziroma profesorji so bili Zoran Hribar, Metod Kumelj, Angela Vode in Pavla Hočevar. Franjo Sirc je bil nekdanji tovarnar, potem pa visoki uradnik na ministrstvu za industrijo. Njegov sorodnik Metod Pirc je bil upokojeni kapitan vojne mornarice. Obtožena sta bila tudi Elizabeta Hribar (žena obtoženega profesorja Hribarja), akademska kiparka, in geodet Bogdan Stare. Kot petnajstega so pozneje dodali še Franca Snoja, nekdanjega politika ljudske stranke, ki je bil minister v več predvojnih in medvojnih vladah, se približal OF in bil celo nekaj časa prometni minister v Sloveniji (v prvih mesecih, ko so komunisti še igrali »demokratičnost«).

Obtožnica kot mineštra

Ljubo Sirc je v svojih spominih napisal, da se njega osebno zasliševalci fizično sicer niso lotili, so pa nanj izvajali hud psihični pritisk predvsem zato, ker sta bila med aretiranimi tudi njegov oče in stric. In seveda vse odgovore, ki jih je dal, so zasliševalci popolnoma popačili in iztrgali iz konteksta, če si že niso stvari kar direktno izmislili. In enako se je godilo tudi drugim obtoženim. Lotili so se jih v glavnem psihološko, jim polagali besede v usta, pačili njihove izjave, jih izčrpavali in jim grozili. Veliko obtoženih je bilo tudi dalj časa pod nadzorom komunistične tajne policije oziroma njenih špicljev (bodisi poklicnih, bodisi prenapetih partijskih zagrizencev) in tako se je nabral velik kup imaginarnih dokazov o njihovih »zločinih«.

Proces se je začel 29. julija 1947 na ljubljanskem sodišču. Predsedoval mu je sodnik Matej Dolničar, za katerega pravi Sirc v svoji knjigi, da je bil pred vojno sodnik v Mariboru, med vojno pa je delal v nemški okupacijski upravi, bil na kratko celo dodeljen nemški vojski in sodeloval v boju proti partizanom v Sevnici. Po vojni se je pridružil novi oblasti in bil za komuniste zelo primeren (servilen) sodnik, saj bi ga lahko takoj in brez truda »pokopali«. Obtožnico je zagovarjal Viktor Avbelj, tedaj javni tožilec Ljudske republike Slovenije, ki mu je bila to ena od močnih točk v gradnji nadaljnje kariere v komunističnem režimu, dokler ni končno postal predsednik Predsedstva Socialistične republike Slovenije. Obravnava je bila javna, to se pravi, da je bila med obtoženci in publiko vrsta oboroženih policistov, na častnih mestih v prvi vrsti pa zasliševalci in drugi visoki udbovci, med drugim zato, da so dali s svojo fizično navzočnostjo obtoženim vedeti, naj se »pravilno obnašajo«, in tudi zato, da bi lahko v primeru »nepravilnega ▶

Nahujskana drhal v dvorani je tako blaznela, da je celo sodišče zahtevalo red in grozilo z izpraznitvijo dvorane. Glavni tožilec je bil Viktor Avbelj, ki si je s tem gradil nadaljnjo politično kariero v komunističnem režimu.

obnašanja« med krajšim odmorom kar tam, na kraju samem, obdelali obtožence in jih pripeljali nazaj na »pravo pot«. Po eno vstopnico v sodno dvorano so dodelili članom družin obtoženih, vse druge pa so razdelili po podjetjih in uradih med zaslužne in zagrete aktiviste. Proces je neposredno prenašal ljubljanski radio, javnost ga je lahko po zvočnikih poslušala na javnih krajih, tisti, ki so imeli radio, pa so lahko proces spremljali doma.

Preiskovalci in tožilci so iz obtožnice zvarili pravo mineštro, ki jo je prebral glavni tožilec Avbelj. Kot že rečeno, v bistvu ni bilo protizakonito sestaviti opozicije, zato so se režiserji procesa zatekli k drugim obtožbam. Petnajsterica na zatožni klopi je bila obtožena, nekateri konkretno, drugi po asociaciji kot člani skupine, da so hoteli z nasiljem zrušiti ustavno uraditev FLRJ, da se zrušijo in odpravijo njene temeljene demokratske narodne in gospodarske pridobitve osvobodilnega boja, in sicer federativna ureditev države, enakopravnost in bratstvo jugoslovanskih narodov ter sama ljudska oblast. Poleg tega naj bi bili spravljali v nevarnost državo od zunaj, in sicer s tem, da so posamezno oziroma prek organizirane mreže (ki je nikjer ni bilo) zbirali podatke in listine o političnem, vojaškem in splošnem položaju v državi, da so te listine izročali tujim agentom in državam, skratka, da so zganjali vsesplošno vohunstvo na škodo Jugoslavije. Poleg tega naj bi bili »kot člani zločinske organizacije v službi tuje špijonaže« ščuvali k oboroženi intervenciji tujih držav proti Jugoslaviji, ščuvali h gospodarski vojni in k vmešavanju v jugoslovanske notranje zadeve. In še, da so v besnem sovraštvu do vseh pridobitev narodnoosvobodilnega boja uporabljali najbolj umazana sredstva. V prvi vrsti naj bi bilo to blatenje »herojskega voditelja naših narodov v vojni in izgradnji države«, pozivanje in načrtovanje njegove odstranitve. Kot najbolj umazano sredstvo je bil označen osnutek nove ustave, ki so jo pisali. Nadalje so jih obtožili, da so se udeleževali narodnih zborovanj in ljudskih odborov z namenom, da jih z zlonamerno kritiko sabotirajo in celo razbijajo. Skušali so jim celo obesiti sodelovanje z okupatorjem, konkretno s fašistično Ovro in nacističnim gestapom, kar pa je bilo tako megleno, da so tožilci več teže namenili indirektnemu sodelovanju z okupatorji, da so obtoženi namreč sodelovali in pošiljali poročila tujim agenturam (britanski in ameriški) direktno oziroma prek zvez s Švico oziroma prek mreže polkovnika Vauhnika, kar je bil mimogrede še en dokaz, da gre tako ali tako za vohune (to, da so bile Združene države Amerike in Velika Britanija zaveznici, ni veliko štelo v očeh komunistov, celo nasprotno), da so bila ta poročila tujim obveščevalnim službam in emigrantski vladi v Londonu zlonamerna in tendenciozna (se pravi resnična), in ne nazadnje, da je skupina Stara pravda, v kateri so bili nekateri obtoženi, potem ko je prekinila sodelovanje z Osvobodilno fronto (zaradi komunističnega uzurpiranja odpora), delovala mimo Osvobodilne fronte in na svojo pest. Zaradi vsega tega so bili obtoženi, da so med vojno »v veliki meri škodovali narodnoosvobodilnemu boju«. Obtožili so jih tudi sodelovanja z Dražo Mihailovićem. Končno so bili še obtoženi, da so pripravljali kanale za ilegalne prehode meje in da so pripravljali smeri za svoj lastni pobeg.

> Tožilec in mediji so napadli tudi nekatere odvetnike, ker so si drznili dejansko zagovarjati svoje kliente.

Vsakemu obtoženemu so nato naprtili še vrsto zločinov, ki naj bi jih bil konkretno zagrešil, se pravi vse tiste popačene in tudi izmišljene dokaze, ki so jih iztuhtali preiskovalci. Tožilstvo je zapadalo v takšne neumnosti, kot je na primer ta, da sta si Ljubo in Franjo Sirc izmenjevala podatke, do katerih sta prišla pri svojem vsakdanjem delu, kronski dokaz za to pa je bil, da sta bila kot oče in sin v dobrih odnosih.

Med najhujše »zločine« pa so štele tudi (sicer pravilne) ocene, ki so jih nekateri obtoženi zapisali v svoje osebne dnevnike in so se nanašale na predstavnike novih oblasti. Tako je bila v osebnih Nagodetovih zapiskih ljudska oblast oblast izprijenih in faliranih študentov, jare gospode in delomrznežev. V ta krog so šteli recimo Boris Kidrič pa Boris Kraigher in

Obtoženci so bili meščanski intelektualci (Črtomir Nagode, Ljubo Sirc, Boris Furlan in drugi), ker je oblast hotela tako zastrašiti »buržoazno opozicijo«. Med njimi so bili tudi komunistični disidenti, kot je bila recimo Angela Vode.

Črtomir Nagode, Boris Furlan in Ljubo Sirc so bili obsojeni na smrtno kazen. Črtomirja Nagodeta so ustrelili mesec dni po razsodbi. Boris Furlan in Ljubo Sirc pa sta bila kasneje pomiloščena. Sirc je v tujini postal ugleden ekonomist in univerzitetni profesor. Drugi so bili obsojeni na zaporne kazni.

tudi tožilec Viktor Avbelj. Ljudske oblasti so bile v teh zapiskih ocenjene kot skupina nemoralnežev, ki črpajo svojo moč iz neizmerne neumnosti slovenskega izobraženstva, samo slovensko izobraženstvo in še posebno poimensko Oton Župančič ali Josip Vidmar pa kot literarna svojat, ki se drenja h koritu. Omenjena je bila tudi ocena Angele Vode, ki je prostovoljno udarniško delo primerjala z nemškimi taborišči.

In seveda ni čudno, da so se mnogi slovenski »intelektualni velikani«, tudi tisti, ki niso bili posebej omenjeni, so se pa očitno prepoznali, recimo Metod Mikuž, Makso Šnuderl in Ferdo Kozak, rade volje »odzvali dolžnosti« in pomagali tožilstvu pri napadih na obtožene. Ne sicer v sodni dvorani (toliko poguma očitno niso imeli), pač pa prek medijev, ki so jim dali neomejeno prostora, da se lahko izživljajo.

Sojenje je bilo farsa Nobenega dvoma ni bilo, da so obtoženi tudi že obsojeni. Branilci se skorajda niso oglašali, ko pa so se, je tožilstvo hitro skušalo preprečiti njihovo intervencijo. Udbovci so poleg tega obtoženim med odmori v procesu ves čas grozili in jih izsiljevali z grožnjami njihovim sorodnikom.

Sklepni govor (pobesneli napad) tožilca je bil seveda sprejet z ovacijami, potem pa so nekateri branilci »pokvarili« scenarij, saj so dejansko začeli braniti svoje klienteTožilec Avbelj se je odzval tako, da je sprožil še en žolčni napad na obtožence in še enega na njihove odvetnike. Kasneje se je napadu na branilce pridružil še tisk, najbolj je bil zagret Slovenski poročevalec. Med drugim so v tem časniku izvalili, da sta zlasti branilca dr. Ravnihar in dr. Ražem s svojo obrambo obtoženih nastopila »proti pravnemu čutu ljudstva« in kot zaključek, da bi bilo vsakomur jasno, da del branilcev svojega poklica na procesu ni opravljal v interesu ljudstva in države, pač pa »ga je vršil na liniji obtožencev«.

Sodišče si je vzelo tri dni časa in proces se je nato končal z razsodbami 12. avgusta. Črtomir Nagode, Ljubo Sirc in Boris Furlan so bili obsojeni na smrt z ustrelitvijo, kar je drhal v dvorani pozdravljala z aplavzi. Besnenje nahujskane sodrge je bilo tako hudo, da so končno celo sodniki zahtevali red in zagrozili, da bodo izpraznili dvorano. Profesor Kavčnik je dobil šestnajst let prisilnega dela, profesor Hribar pa osemnajst. Angela Vode je svoj izstop iz partije in primerjanje delovnih brigad z lagerji plačala z dvajstimi leti prisilnega dela. Kumelj in Pirc sta dobila po petnajst let, Hočevarjeva leto manj. Franjo Sirc je dobil deset let prisilnega dela, Zupan devet, Stare in Snoj po sedem in Lajovic pet let. Vsem so zaplenili premoženje, vsem so tudi odvzeli državljanske in politične pravice, na smrt obsojenim za vedno, drugim za določeno število let, navadno deset let po končani kazni. Elizabeta Hribar je dobila eno leto prisilnega dela pogojno za tri leta, kar dokazuje, da je bila na procesu predvsem zato, da so prek nje lahko zagotovili »pravilno zadržanje« njenega moža, imela sta tudi dva majhna otoka.

Na smrt obsojena Sirc in Furlan sta bila kasneje pomiloščena na dvajset let, ne pa Nagode. Tega so ustrelili mesec dni po razsodbi, 12. septembra 1947. Tri mesece po razsodbi je Kumelj uradno storil samomor, nekateri pa so menili, da je umrl zaradi izživljanja paznikov. Čez leta so nekatere obsojene predčasno izpustili, največ zaradi bolezni, na primer Franja Sirca in Borisa Furlana. A tudi izpuščeni niso imeli miru; Furlana so recimo kmalu po izpustitvi napadli in skoraj do smrti pretepli »aktivisti« v Radovljici, kamor se je umaknil. Angela Vode ni nikoli več smela objavljati, ni se mogla ne zaposliti ne urediti pokojnine ali zdravstvenega zavarovanja.

Ljubo Sirc se je po izpustu iz zapora leta 1954 umaknil v tujino, postal ugleden ekonomist in univerzitetni profesor v Veliki Britaniji, kjer si je ustvaril družino in je danes zadnji že živeči od obsojenih na Nagodetovem procesu. Nagodetov proces je bil eden prvih povojnih političnih procesov, ki je bil razveljavljen, in sicer že leta 1991, ko je Vrhovno sodišče Republike Slovenije razsodilo, da je sodba iz leta 1947 slonela na lažnih obtožbah in da je šlo za kriviče proces proti namišljenim zahodnim vohunom.

Tožilec na procesu Viktor Avbelj, ki je za svoje zasluge pri povojnih pokolih, plenjenjih in vodenju montiranih procesov postal med drugim narodni heroj, ni nikoli odgovarjal za svoja dejanja, nasprotno, ob smrti leta 1993 so se mu poklonili Milan Kučan, Janez Drnovšek in Herman Rigelnik, ki so tedaj opravljali funkcije predsednika države, vlade in parlamenta samostojne Slovenije.

V osebnih Nagodetovih zapiskih je ljudska oblast označena kot oblast izprijenih in faliranih študentov, jare gospode in delomrznežev.

